

ב. הבית והנחלה – סיפור מהאגדות

הבית והנחלה – סיפור מהאגדות

"בית יעקב" לר' יעקב היבשער – "נחלת אשר" לר' אשר מרגליות

מי המחבר ומי המעתיק?

שער ספר "נחלת אשר". ניו יורק תרע"ב

שער ספר "בית יעקב". קרקוב תרע"ג

ראשי פרקים:

1. הקדמה – הבית והנחלה

שער דברי הימים

2. תולדות מחבר נחלת אשר, דברי ימיו וענייניו

3. הוצאת הספר נחלת אשר

4. גלגולי כתב היד

5. הספד ראזענטהאל בהמליץ

6. תולדות מחבר בית יעקב, דברי ימיו וענייניו

7. רי"ה – אב"ד או מורה

8. מציץ מן החרכים

– בית האוצר הציוני

– המשלחת לארה"ב, אגו"י, הגירתו לארה"ב וחזרתו לברלין

– הדפסת חלק שני

9. ההסכמות ותאריכיהן

שער התוכן

10. הסגנון, חסרות ויתרות

11. בהקדמה – וגנר, ופריסניץ

12. בהקדמה – ד"ר פרייס

13. כוכבי יצחק, עיתון השחר, ומשכילי התקופה

14. אחרית דבר

1. הקדמה – הבית והנחלה

לפני כמאה שנים התפרסמו שני ספרים על אגדות הש"ס, סמוכים זה לזה בזמן ורחוקים במקום. האחד, שנתחבר על ידי "אשר" בהרב יהודא לייב מרגליות" וקראו "נחלת אשר". הספר נדפס בתרע"ב, 1912, בארה"ב בניו יורק ע"י בן המחבר (יהודה לייב, מדייטון אוהיו). שער הספר מגדיר את עיקרו של הספר "מורה ומראה חכמת ישראל הצרופה. יסודו בהררי הקודש".

הספר השני, "בית יעקב" (חלק א) והוא "באורים נחמדים על הגדות הש"ס רובם ככולם עפ"י הפשט ודרך צחות להסר שטן מלפנינו ומאחרינו הדוברים עתק וישימו תהילה גאווה ובוז בדברי קדושי יעקב חכז"ל ולא יכירו קדושת התלמודי חכמת חכמיו ונבניו..." וכפי שהעיד מחברו "הכנתיו וחקרתיו לדורש דבר ה' המתימר בכבוד רבותינו להשיב לשואליו דבר. אנכי הצעיר באלפי ישראל הרב יעקב היבשער החונה פה בבערלין". הספר נדפס בקראקא בתרע"ג "בהוצאות של המחבר הרב יעקב היבשער – בדפוס של משה לענקאוויטש נ"י".

בבואנו ללמוד ולעיין בשני הספרים, הנה להפתעתנו אנו מוצאים שהם כמעט זהים זה לזה. החל בהקדמה (ראה צילום) וכלה בדברי הפירושים שהם העתק זה לזה בלתי שינויי סגנון קלים ומעט חסרות ויתרות (שנעמוד בהם בהמשך).

הקדמת המחבר.

"ויהי בעצת הכתובים סן הקודש ותענו סלא אח
בית ד', ולא יפלו הכתובים לעמוד לשירת משגי חקנן
כי סלא כבוד ד' את בית ד'.
אז אסר שלמה ד' אסר לשכון בערפל, "בנת
בניתי בית וכול לך סכון השבתי קולסום (סלום ח' י")

מעת נפלו אבותינו לפני בני עולה באשמתם, ורוח הנבואה נאברה
בחטאתם. קמו בחסר עליון חכמים ופושטילים רועים נאמנים
ומאשרים אמתיים, והטת נלחמו טלחמת עמם ויכולו, נעצו החרב בבית המדרש
של המדעים ויחרישו את אויביהם, הטת קראו ושנו וישיביו רבים בדרשתיחם
ולקחי מאסריהם, כי נעמו, ואלה רבים מאויביהם טחין או אלה אשר בפנים,
כי בכ דור ודור רבים הטת אלה ההוים והשובבים אוהבו לגום, אוכנים
ושוחים ואת פועל ד' לא יביטו וטכסיים חשבונות רבות, ועקיהם אסר המנף
החכם, עק דברית בני האדם לברם האלחים, וטראות שהם בחטת הטת להם
וגם דברי אביו חסנעים סח נעמו, "יסיקו וידברו ברע, עוסיק סמרים ידברו".
ובני קרח לא טחו, ובכל דור ודור עוטרדים ערינו בחיצי סתתלותם, ולכל קדש
יאטרו פגול הוא לא ירצה, עכ"ז, האנשים סעטים חיו אלה דורפי האסת
ואוהבי התעודה לא נפסקה שלשלת החבטה סן יורשי הנבואה ורוח הקודש
לא לוקח טחם וינאטי נאום ד' ברות סבינתם כך אחד לפי כוחו ולפי רוח
קדשו דיברו אל כל קצרי הרוח, ואל יעמי חגות ותעבורה קראו בקול, קול
גדול וזא יסף, עורו ישנים ששנתכם ותקיצו גרדטים סתודטתכם אחרי חבלי
חוסן כל חלכו, רעו כי ד' ססיני בא, האוטנם הופיע סתר פארן, וזרח משעיר
הזא ארת סרכבות קודש וחטונים הטונים צבאות וכלל אחד קראו ישם וביקשו
אוהבתו, והעור האסת המיד פעלו וסויטנו אש דת למו, וכן לא כעורנו צורם
רק חאל האחד האמיתי הסתי את כל וכל דרכיו טישפט בדרכיו חלכו ואת
טישפטיו טישמרו, ואל יתהלל החכם בחכמתו, כי אם בואת יתהלל המתחלל

הקדמת "נחלת אשר"

הקדמה

ויהי כצאת הכהנים מן הקודש והענין שלא את בית ד' ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת לפני הענין, כי שלא בכבוד ד' את בית ד', אז אפר שלמה ד' אפר לשכון בערפל, בנה בניתי בית זבול לך שכון לשבחך עולמים יסלבים א' ח' י'.

מעת נפלו אבותינו לפני בני עולה כאשמתם, ורוח הנבואה נאמר בחטאתם, כמו בחסד עליון חכמים ומשכילים רועים נאמנים וטאשיים אמתיים, והמה נלחמו מלחמת עמים ויכולו, נעצו התורב בבית המדרש של המדעים ויחרישו את אויביהם, והמה קראו בקול לא כחיל ולא ככח יושע יהודה וישראל ישכון לבטח רק ברוח אמר ד' צבאות, הבה קראו ושנו וישבילו רבים בדרשותיהם ולקחי מאטריהם כי נעטו, ואלה רבים מאויביהם מחוץ או אלה אשר בפנים כי בכל דור ודור רבים, המה אלה ההווים והשוככים אוהבי לנום, אוכלים ושותים ואת פועל ד' לא יביטו, ומבקשים השכונות רבים, ועליהם אפר המלך החכם, על דברת בני אדם לברם האלקים ולראות שהם בחמה המה להם ודברי אביו המנעים זמירות מה נעטו, יטיקו וידברו ברע עושק, מטרים ודבריו, ובני קרח לא מתו ובכל דור ודור עומדים המה עלינו בחיצי מהתלותם, ולכל קודש יאטרו פגול הוא לא ירצה, עב'ה, האומנם מעטים היו אלה רודפי האמת ואוהבי התעודה, לא נפסקה השלשלת שר החכמה מן יורשי הנבואה ורוח הקודש לא לוקח מהם וינאמו נאום ד' ברוח מבינתם, כל אחד לפי כוחו ולפי רוח קדשו דבר אל לב קצרי הרוח ואל יעפי הנלות והעבודה, קראו בקול, קול גדול ולא יפח, יעורו ישנים משינתכם והקצו נרדמים מתרדמתכם, אחרי הבלי הומן כל תלבו' דעו כי ד' מסיני בא, האומנם הופיע מהר פארן וורח משעיר, הלא אתה מרכבות קודש והמונים המונים צבאות, ולכל אחד בעזרת דמיונם קראו שם ובקשו אהבתו והצור האמת תשים פעלו ומימינו אש דת לטה, לכן לא נצורנו צורם, רק האל האחד האמיתי הפחיה את כל וספקה את כל, וכל דרכיו

הקדמת "בית יעקב"

נראים הדברים שמי מהם העתיק דברי רעהו בסתר. וכבר עמד על כך בקצרה בפורום [מטפחת ספרים ועיתור סופרים](#) של אוצר החכמה עיי"ש^[1].

ברצוננו לעמוד ולברר הדברים כמידת היכולת אחרי מאה שנים.

בברור הדברים נצמד בשתי דרכים –

- **בחינה היסטורית-כרונולוגית** – סיפור חיי המחברים והספרים.
- **בחינת התוכן** – מה אפשר ללמוד מתכני הספר, הקשרים לזמן למקום ולמחבר.

2. תולדות מחבר נחלת אשר, דברי ימיו וענייניו

רבי אשר מרגליות (להלן רא"מ) נולד ב 1827 בעיירה פשירושלי, פלך סובאלק בפולין (Przerośl, Suwalki, Poland), לאביו יהודה לייב מרגליות, הרא"מ היה רב ומשכיל^[2]. הוא היה תלמיד-חכם, בעל אחווה^[3], מצאצאי הרב יום טוב ליפמן הור, בעל "תוספת יום טוב" על המשניות.

"הח' אשר מרגליות בסובלאק בפאלען" נמנה עם ה"סוכנים בשכר" בראשית הופעתה של חברת מקיצי נרדמים בתרכ"ב (1862)^[4]

רבו היה רבי חיים וסרצוג (מוכר בשם ר' חיים פיליפובר/פיליפאווער) שהיה רב ליטאי והתפרסם בכך שהיה מיקל בהלכה, עם זה היה סגפן, ירא שמים ולמדן מופלג^[5]. הערכה רבה לרבו ותיאור צדקותו מצינו בתוך מאמר שכתב רבי אשר מרגליות בהמליץ בראשית 1887^[6]. המאמר "שלוש מטמוניות הטמין יוסף" הינו בעצם כתב הגנה ליוסף ראזענטהאל שכתב בהמליץ כמה מאמרים^[7] בקריאה להתאגדות הרבנים שיקראו לכל צאן מרעיתם למוסר וצדק ושמירת דינא דמלכותא וכו'. משיצאו רבנים וכותבי עיתונים כנגדו, בא רא"מ לכתוב סנגוריה עליו. עוד נשוב ליוסף ראזענטהאל זה ולעדות חשובה ממנו.

לרא"מ היו שבעה בנים. בין בניו היה גם חיים מרגליות קלוורסקי ממונה המושבות בגליל מטעם יק"א. חלק מבניו היגרו לארה"ב.

רבי אשר מרגליות נפטר ב 1887 בקאלוואריע (לא רחוק מעיר הולדתו).

3. הוצאת הספר נחלת אשר

הספר נחלת אשר יצא כפי שהזכרנו בשנת 1912 בניו יורק בדפוס ר' אליקים צונזער ע"י בנו בכורו של רא"מ – יהודה לייב מרגליות^[8] מדייטון אוהיו. הספר יצא בסיוע ובנדיבות לב של אחיו שמואל צבי שהקדים לבא לארה"ב וכנראה עשה חייל שם.

ישנה הערה מעניינת בסוף דברי המבוא של הבן המביא לדפוס אודות הכספים שישולמו עבור הספר וכך כתב "והיה תבואת הספר הזה קודש ונשלח זאת

4. גלגולי כתב היד

בהקדמת בן המחבר "אל הקוראים הנכבדים" מספר הבן יהודה לייב "...כי החיבור הזה היה כמעט אצל רוב רבני וגדולי ארץ, אשר בפלכי סובאלק ולאמזא, ואצל הרה"ג חובב עמו, ארצו, שפתו ודתו מוהר"ר שמואל מאהיליעווער הגאון אב"ד בעיר ביאלסטאק, אשר המה דרשו מהמחבר ז"ל, שישלח להם את חיבורו הלז. וכולם הגידו תהלתו. ועוד איזה שנים, טרם מת המחבר ז"ל שלח את ספרו זה בכת"י להפרופעסאר הנעלה החכם הגדול מוהר"א הרכבי [10] בפעטערבורג בירת רוסיה, למען יחזה גם הוא דעתו, ואחרי אשר השיב את חבורו זה כתב להמחבר מכתב ידידות, וחזה דעתו עליו, וברך את המחבר שיזכה להוציאו לאור עולם, לתפארת חכמת ישורון".

כפי שכבר הזכרנו, רא"מ התגורר בפלך סובלאק בפולין, שם היו מספר עיירות בהן התגוררו יהודים [11]. איננו יודעים באלו שנים שלח רא"מ את כתב היד לרבני האזור, אבל יודעים אנו שהרב מוהליבר היה רבה של סובלאק בשנים 1860-1868, בראדום 1868-1883, ובביאליסטוק 1883-1890.

הרי שבין 1860 לבין שנת פטירתו 1887 נשלח כתב היד לכמה וכמה מרבני צפון מזרח פולין ולפרופסור הרכבי ברוסיה.

בהמשך ההקדמה כותב כי האח הצעיר "מסר זה לפני חמש עשרה שנה את הספר הזה בכת"י המחבר ז"ל להחכם הגדול והסופר הנעלה מר ראובן בריינין [12] יחי' דמה בנפשו כי תהי' לאל יד אחי להוציאו לאור, אך תקות אחינו זה נשארה מעל, מפני סיבות שונות, ותקותינו נכזבה..." – חמש עשרה שנה לפני צאת הספר, היינו בשנת 1898 לערך מסר חיים מרגליות קאלוואריסקי את כתב היד לבריינין.

בשנת 1910 מסר יהודה לייב המביא לדפוס את כתב היד לבן משפחתו הפרופ' מאקס מרגוליס [13] שהיה מרצה לשפות שמיות במספר אוניברסיטאות בארה"ב למען חוות דעתו על הספר. כתב היד הוחזר לבעליו לאחר מספר חודשים וחוות דעתו עמו.

לסיכום, ראינו כי כתב היד נפוץ בכמה וכמה מקומות בפולין, בארץ ישראל ובארה"ב, בשני מקומות (פרופ' הרכבי ומרגוליס) מצויין שכתב היד הוחזר לבעליו שלא כן בשאר המקרים.

5. הספד ראזענטהאל בהמליץ

בפרק מבוא "אל הקוראים הנכבדים" שכתב בנו של ה"נחלת אשר" הזכיר תולדות אביו ומידותיו הנעלות והתרומיות וכראיה הביא את הספדו של ראזענטהאל על אביו המחבר – "כל שיראו את המספד אשר נשא על מות המחבר לדידו ואוהבו הרב החכם מר יוסף ראזענטהאל יחי' בהמליץ. No. 185 לשנת תרמ"ז...". אכן אפשר למצוא את הספדו של ראזענטהאל בהמליץ מתאריך י' באלול תרמ"ז, אוגוסט 1887 גליון 14 [14] עמ' 8 – תחת הכותרת **ציון לנפש נקי** – ושם בתוך דבריו כתב "כל ימיו נתן את לבו להבין דברי חז"ל וחידותיהם הצפונות באגדותיהם והרבה פנינים העלה מקרקעית התלמוד בחכמתו ושקידתו הגדולה. עד נאמן על זה ספרו הגדול אשר הניח אחריו על אגדות חז"ל, אשר בניו הנכבדים יחיו ישתדלו בלי ספק לדיציא (כך במקור. צ"ל להוציא) לאור" (ראו צילום מצורף)

הלא זה עד נאמן עשרים וחמש שנה קודם הדפסת נחלת אשר ובית יעקב על ספרו של רא"מ שהיה בכתובים.

הקמת הוועד, אשר משרדיו אשר ה' קרא. הוא היה ירא אלוהים וחכם לב, חשד הורה ואיש חכמה. לכן על ידיו יצאו כל ימיו לב, וכל אורכו עמו דרכו יבך במסחרם נשע על אברהם. והיה גם אביר אלו, אביר אשר ידעו את נפש המנוח ובתנו אה. יד פרחים מקרבים מור ולבנה על קברו לבנו ולמאמרו ולביתו לחד אחרון שלו.

יוסף ראובןמנחם.

דיועות שונות.

ברוב שאלותינו, בברלין יבנו בית בחים וירושם ודום וגם יחשו תעלות להמשך את המס אל הבנים. ביום 18 אייטעם היה קטנה הנגרה גדולה בין בני הבנים ובין דודי השוין. בשלל מאות פועלים נחלשו יחד ויכו איש את אחד בסוחות עין ובאגנים. אנשים מן המונים נפלו מתים ודושה נפצעו פצועים אנושים. תועלתם הוחסו בנוסם ככל יום לעת האכל בבת השבת אשר ברובם היה חיו תכיר נחיים ובגים איש עט אחו, וביום השבת עלתה הנגרה ביניהם עד למעלה עד כי חתה יד איש ברעו, המפורים חסידים על המנחת נלאו להפריד את תולדותם עד בוקר, עד בוקר שוירים אחרים לקדוח, או המפורים ודום הם תפשו לשם אהם בבד.

— בעין המקור היה קרוב ביום 24 אייטעם גם באשפוזים חיוכים על חן היה מבית בלעז, עד שם הרעים והחשדו על אחת גבולות אשר הנהגו דום למדור. אנשי המסוק המפורים פהית. רבים מתחשבו על חורש מאלה הבאים לקחת נרמנים ואל נבנו אל המנוח לנשם אל חובשם. את העתה אשר הביאו לשוק רמסו בגבולות חסידים; ובתוך החמוריו הנשים המנוחות דר וקשו באה ובחבת את כל הבא ביום. חסידים נלאו לעזר בהם, כי היה חמור דר מאד. אנשים רבים נפצעו. לא שמו חסידים אל לבם גם כי חסד וגבו ביום שוכנים בעת בעיר הווא להחלפאות שם, ככה מרת נפש חסד על בני הבכר הבאים להנחת אהל מנוחם.

גם ביום חמישי למחרת, ביום 24 אייטעם, התקעו המס חרשים באשפוזים ובית שבת וחמישי עד, כי גם ביום הקלעים המורים ככל הנחה ויחד ביום חמישי סיום שנים עוד לא שכתה המס, והמלחים מבני בלעז לא נהנו לירות ריגה. אשר לנעלה לבוא אל השוק, בואות שר המסד (קאסטרנאס) אל חיל המטריבים לא יקדו כל לבנו דוח המפורים. שלא את המטריבים לכוחם וישלח שני ברושים מאנשי חבא ויחמו מפתה במקום המנוחות ויגדלו ביום (תקע) נקרא לבוא שמו סטרינגס, ובכך לא תפין את מפורים המנוחות. אבל היה חסד חולך וסרירי וחמור לא שכתה. עד כי נפגשו שלשה חללים הפצועים אנושים הרבה. עד מלכות ברישאיא בא וחסם כנסים להחיות את שם שר המלכות בעקבותיהם. בביטולם באשפוזים יא חולל כי בני בית חסד שוכנים להחיות את שם שר המלכות בעקבותיהם. בביטולם באשפוזים אכל אין שום בדיד.

— ביום חמישי האשכנזים, אשר ביום הנדבני דודי לטי לחדש והבדו אשר הווא לו ככל המסוקת אשר בא עקבן לעתים תחת חלם, מלכיות כי מוכיחים עני כי בחינת בשבת 1870 שבו מלחמה ועמדו בקיר. בחילי מכלי אשר שמו עליו טעם יתן כי בחינת ברבד כי לא יורה, לא עמד ברבדו והחשש בבנידו איש יודיד שמו מנחם וברת בחבא.

אחרי דען קשה מאד לעבוד ודען תן מבני מעים בלתי סבוישלות. רש"י ולי פירש. "קלשה של כיתה" הינו חלוק, אבל אם זה הוא כה והמאמר הזה עזרו אביר פרישני. ייראל בעקערסקי. ממוענים בהענין. אקלשעם בקיב.

קייב, ר"ח אלול תרמ"ז.

ציון לנפש נקי.

שבר גרול נשכרת עת ישראל אשר בגליל סובאלק: אשר מבחרי יחדי המנוח אנו, כי לקח אותו אלוהים. הרב המסלל בחוריה והכסת איש אמת ומשכיל בראת אלוהים מ' אשר סיגלית ואל סקר. ששקראשע אשר בגלילת הין סאנו ברוב כל הארץ, כשנה הששים ואחד ליס חיו. ב"ג לחורש סין תקפ"ו יחד לעולם תוכל ובכ"ג לחורש אב שנה זאת עלה לעולם האמת. — בימי ילדותו יצק סים על ידי נאונים ספורסטים שגלילת, אשר פהיו לבו המור בחוריה ה' ושמו בלבו תהאבה לרת ישראל והכסתי. ובאשר בא באנשים שאל ה' סלאכו לפני לוחות לו ררך הקים ולכונן מעדרי רגלי בארצות החיים לכל ימיו רבה. תנאן האסיר ציק יסיר עולם סמיר' חיים וואס סערי צונ ולי תודע בשם ר' חיים סלישקאע' הקריבו אלי, ויה לו המנוח ול כל מקשים ותלמיד מוכתק. או ודל לאחד דרכו אשר לא סר סכנה עד יום מותו. רוח ונאן היה נתן על תלמידיו היה לאחד את האמת מכל ארבה ולעזרה מכל ספסר. לשקן ולתקע כל חני וצביעות לאלוהים ואדם, לאחד את הבריות לא כפת ופחדים אך בלב תפס, באמת ובה חיים, לקדו ענן לתקעני וזה נבדו עני, רבדו היה ברתו ומשאו וסמו באסנה. וולת המנוח המנוח, מורשת קהלה יעקב הווא, אשר בשכילה היה ארוב וחבב עד מאד גם בעני ונצרים שבו, היה לבו רחב בחוריהו הקדושה והמסורה. כל יסין נקן את לבו להבין חול ודחוריהו העשונות באנחותיהו ודרכה פגנים העלה וקדקדק'ס החלומר בהכסותו ושקדוהו הגדולה. עד נאמן על זה ספר הנדול אשר דגית אחרי על אנחת חול, אשר בנו והבכרים יחד יתגדלו בלי ספק להוציא לאר. — בסות ארס כשר כות יסבר לב כל איש ישראל בקיטו לאוה, כי מנה אלוהים חולך ומתקדם סים ליום. תשכיל של איש סלא ארס בילק, גם ב"כיל של ש"ל המנים המנים, אך סעס סויר הם המסלחים באסע, רק סמס סמסר יכינו להחמם כנגד אור התורה מכלי להגדיל המסורה באש ורה ולחכות נחלתה; אך סמסר יכינו להשיב נפשים ברח צה הנשיב סמריי והכסת מכלי לחיות נצח קר נרא. — והמנוח ול היה איד סעבא המערכת

6. תולדות מחבר בית יעקב, דברי ימיו וענייניו

תולדותיו של הרב יעקב היבשער (להלן רי"ה) בימי צעירותו לוטים בערפל, כפי שהוא עצמו מעיד בהקדמתו לספר. איננו יודעים היכן נולד [15] ומתי. אביו שניאור זלמן נפטר בצעירותו. אם אביו היתה ממשפחת מרגליות.

אמו (שלא נזכרה בשם) היתה ממשפחת פרענקל. רי"ה מביא ספר יוחסין משפחתי שכתב סבו, אבי אמו, ר' שמואל פרענקל ונתן ביד בנו יעקב, הלא הוא דודו של רי"ה. לע"ע לא מצאתי עוגנים בדברי הימים הכתובים מן המתואר במגילה זו.

רי"ה היה לפניו אב"ד בקונסטנטה [16]. העיר קונסטנצה על שפת הים ברומניה עיר ובה בשנת 1900 כאלף יהודים (אחוז קטן מאוד מתושבי העיר).

בעת היותו בקונסטנצה כתב רי"ה ספר קטן כמות (57 עמ') בשם **קול יעקב** [17] בלשון גרמנית והוא מזכירו בעמוד השער לח"ב של בית יעקב. ספר זה יצא בקונסטנצה ב 1907.

רי"ה הגיע לברלין בין שנת 1907 ל 1912. ב 1912 הדפיס בברלין את ספרו על הקדיש [18] (בגרמנית). הספר "קול יעקב" על פרי מגדים הנזכר בשער ח"ב, לא נודע לנו.

בשנת תרע"ג (1913) עת שהתגורר בברלין הדפיס את ספרו בית יעקב ח"א.

גם משפחתו הקרובה נעלמה ולא ברורה, ויחסיו עם אשתו וילדיו (בן ובת שלא מזכירם בשמם, רק שמות ילדיהם) לא סוגה בשושנים. כך כתב בהקדמת ח"ב "כי כמעט אנכי הולך עירירי בלי משען ומשענה דעת אבות ומסורם זרים המה כעת לבנים, לא כמחשבות אב מחשבות צאצאיו. גם שתיי מציתי מקבעת כוס אשת מדנים משרכת דרכיה קלת הדעת והדת..."

בסביבת שנת 1929 לקה בשבץ ועברו עליו יותר משנתיים של נדודים בין רופאים ורפואה ומעיינות מרפא (עי' בפירוט סיפורו בהקדמת ח"ב).

כשהמצב בגרמניה הולך ומחמיר עם עליית היטלר לשלטון, עובר רי"ה לעיירה קאשו [19] (צ'כוסלובקיה). לא מצאתי עובדות נוספות המאוחרות מתאריך זה.

בהמשך ננסה לחשוף עוד מה מדמותו וקורות חייו.

7. רי"ה – אב"ד או מורה

הערה מעניינת ומפתיעה מצאנו בעיתון מחזיקי הדת [20] בתגובה למאמר שדן בחיי הדת ברומניה. בתגובה [21] שכותב מרדכי שמואל גוטמאן ממונעשט (רומניה) בשלהי שנת 1906, הוא מתרעם על מאמר "היהדות ברומניה" שנתפרסם כמה גליונות קודם לכן ובו גנותה של יהדות רומניה. תוך כדי הדברים מתייחס גוטמאן לר"ה וכותב במילים חריפות –

"מה שהוא חונף לאותו האיש הה'ג (?) מר יעקב היבשער (אף כי לא אדע מתי השיג תואר "רב"...) כמדומה לי שבעיר הזאת הוא רק מורה לגרמנית בבית ספר בעיר..." [22]

במחזה גליון 41 ראיתי מאמר. היהדות ברומניה אשר לרגלי דרכו שהה הכותב הנכבד בעיר קונסטנצא עת לא כבירה, בעל המאמר / שהנהו בארצנו רק זה זמן מועט, כנראה כבר נתימן כל צרכי הרבה יותר מילדי הארץ וכבר יש לו ידיעה נכונה וברורה ממצב היהדות בארצנו עד שיהיו בנפשו לדבר על דברים העומדים ברומה של יהדות הרומנית, לקח לו החופש להשמיע בגלוי קולו ולחזון משפט, כאלו מפיו אנו חיים ולמשפטו אנו צריכים, הכותב הנכבד התכוון במאמרו לפתוח בשבח אוניברסיטת כריסטיאן ברומניה. הוא מתלונן על המצוות התלויות בארץ הזאת, שאינם משניחים לתקן מקימית כשירות כדת של תורה בהרבה ערי רומניה, והוא הולך ומסבב סיבות לשיחות נאות ודולג על ההרים... עד שמגיע להנקודה העיקרית הנורפת מחנופה מה שהוא חונף לאותו האיש הה'ג (?) מר יעקב היבשער (אף כי לא אדע מתי השיג תואר "רב" שבו הוא מסאיו, כמדומה לי שהוא בעיר הזאת רק מורה שפת אשכנזית בבית הספר העירוני) באמרו כי לא אבה לקבל משרתו עד הבטחתו אנשי העיר לעשות מקוה כשרה, מה

8. מציץ מן החרכים

א. בית האוצר הציוני

בעקבות החלטת הקונגרס הציוני השני, נרשמה בלונדון ב-20.3.1899 חברה ששמה היה JCT – Jewish Colonial Trust. חברה זאת היתה ידועה גם בשמות "בנק עברי קולוניאל" ו"אוצר התיישבות היהודים". השם האחרון היה השכיח ביותר. ה"אוצר" פתח סניף בלונדון אך פעילותו הייתה מצומצמת [23].

ב 8 לאוגוסט 1900, בעת ההכנות לקונגרס הציוני הרביעי מבקר העיתונאי והסופר ראובן בריינין בבית האוצר העברי בלונדון ובכתבה בעיתון הצפירה (13 אוג 1900) [24] אנו מוצאים משפט מעניין על אחד מפקידי בית האוצר – "בין הסופרים בבית האוצר נמצא גם הרב היבשער מרומניה העונה על המכתבים העברים. הוא יושב ועובד כל היום בהבנק וכיפה כשרה לראשו" (ראה למטה בצילום). ניתן לשער שזהו ר"ה שהרי לא מצינו בכתובים עוד רב היבשער מרומניה בשנים הללו, ובכלל.

הקונגרס הציוני הרביעי.

בית האוצר העברי.

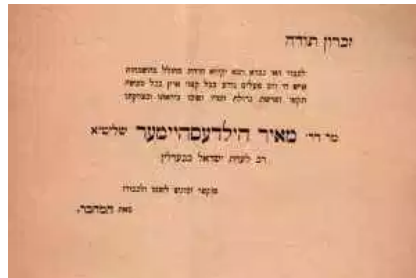
לונדון 8 אוגוסט.

בקרתי היום את הקולוניאלבאנג
העברי. המוכר י. ה. לאיווי המנהל את
כל עסקי בית-האוצר הראה לי את תכנית
הבית, סדריו, משטרו ואת כל תכנית
העבודה. אחרי כן הואיל לבאר לי את
כל הדברים הרורשים במוסד הלאומי הזה
באיר ופותרין. ואחרי שאני מוסר הפעם
לקיראי "הצפירה" ענינים הנוגעים אל
המספרים, אל דכספ והמטבע המזומנת,
דברים שהם ממשיים מאד ואינם סובלים
את הפיוטיות, לכן הגני למסור דברים
כהותם וכפשיטם בלי כל מליצה ויפוי.
בית האוצר הוא בחלק העיר הנקרא סיטי,
לא רחוק מהבורסא. שם דופק עירק מסחר

המדוברת. בין הסופרים בבית-האוצר
נמצא גם הרב היבשער מרומיניא העונה
על המכתבים העברים. הוא יושב ועובד
כל היום בהבנק וכפה כשרה על ראשו.
מספר הסופרים והעוזרים העובדים בהבנק
הוא שלשים וביניהם השעה נוצרים.

ב. המשלחת לארה"ב, אגו"י, הגירתו לארה"ב וחזרתו לברלין

עברו כמה שנים, הרי"ה עבר לברלין, הוציא את ספרו בית יעקב ח"א וכנראה אז הוא מתחבר לרבני אגו"י בברלין. ביניהם רבו וידידו, הרב ד"ר מאיר
הילדסהיימער.

הקדשה בספר בית יעקב חלק ראשון

אנו מוצאים קשר של הרב היבשער עם אגודת ישראל מ 1921. בעיתון דער מאָרגען זשורנאַל (20/06/1921) כשמונים [25] את הרבנים במשלחת
לארה"ב (צד שמאל למטה) אפשר לראות את שמם של הרב פאלאצקי מרבני פולין, את הרב מאיר הילדסהיימער מגרמניה (ידידו של הרב היבשער) ד"ר
מאוסטריה והרב לעון מווארשא ובסוף "און (וגם) הרב היבשער" (ואח"כ נימנים חברי המשלחת מליטא)

אנו רואים ידיעה נוספת כנראה על אותה המשלחת [26]. משלחת של ארבעה רבנים שמגיעה לארה"ב (הידיעה מניו יורק) להציל את היהודים הצעירים
שמתקלקלים באמונתם. במשלחת ד"ר נתן בירנבוים, ד"ר מאיר הילדסהיימער (ככה כתוב ללא הרב), הרב יעקב היבשער מברלין, וליאופולד שפיצר
מצכסלובקיה. "על אף שהפליגו במחלקה ראשונה אכלו אוכל שהם הביאו", מתאכסנים במלון ברודווי ומתכננים לעבור במספר ערים.

NEW YORK, June 13.—Four rabbis who came to this country, as they said, to save the young Jews who are drifting from the orthodox faith, arrived here on the Danish liner Fredrik VIII. They were Dr. Nathan Birnbaum, Dr. Meyer Hilderheimer and Rabbi Jacob Hubscher of Berlin and Rabbi Leopold Spitzer of Czechoslovakia. Although they came in the first cabin of the liner, they brought their own food along with them and declined to eat in the saloon of the liner or touch the food served on the ship. They went to the Broadway Central hotel and will go to various cities.

בהמשך להגעת המשלחת – מתוארים הנאומים – הרב היבשער נואם בבית הכנסת של הרומנים (!) – העיתון דער מאָרגען זשורנאַל [27] ב (17/6/1921) (וראה גם כמה ימים אח"כ 20/6/1921)

אין דער רומענישער שוהל האָט גערעדט הרב היבשער, אין דער ווארשאווער שוהל אין תפארת-ישראל שוהל הרב לייטער. די אלע שוהלען האבען זיך זעהר בעגייסטערט פאר דער "אגודת ישראל". ביי די "בחורי-חמד" האָט הרב ווייסבלום גערעדט איבער דעם אנשלוס פון דער יונגער און די "צעירי אגודת ישראל" פון אייראָפּא אויף הרב לייטער האָט אין דעם זיין געשפראָכען מיט גרויס ערפאלג.

בירחון דגל ישראל תרפ"ח [28] מזכיר את הרב היבשער מברלין והשתתפותו באסיפת דגל הרבנים בארה"ב (כסלו תרפ"ח, ינואר 1928) – בנושא גזירות על יהודי רומניה, שם הוא נואם ביידיש.

באותו גליון [29] בטור של חדשות הרבנים – מתאר שהרב היבשער בא לארה"ב להשתקע (ומזכיר את ספרו בית יעקב) עקב הגזירות בברלין/גרמניה (לא הבנתי איזה) – השנה 1928 תרפ"ח – "נואם מחונן ומחבר ספר בית יעקב"

הרב ר' יעקב היבשער, וועלכער איז געווען פאר פיעלע יאהרען רב אין סאנסטאנצע אויף אין ברלין, איז יעצט אין אמעריקא, וואו ער דענקט צו פארבלייבען. ער איז אפי' געפאהרען פון ברלין צוליב די נזירות געגען די אייני געוואנדערטע. ער איז אויך א באגאסטער רעדנער און א מחבר פון ספר בית יעקב. עס איז צו האפען דאס א גרויסע געמיינדע וועט וויסען ווי אפצושטאפען זיין גער לעהרזאמקייט און אויפגעהמען איהם אלס רב.

* * *

אבל כשנה אח"כ (אוקטובר 1928, תשרי חשוון תרפ"ט. שנה לפני המשבר הכלכלי העולמי) – חדשה מעניינת [30] – הרב היבשער חוזר לברלין

הרב ר' יעקב היבשער פון ברלין, וועלכער האט פארבראכט און אמעריקע כמעט א גאנצען יאהר איז אפ גערפאהרען צוריק נאך בערלין. דורך דער צייט האט ער זיך באלייכט געמאכט ביי מויערע רבנים ובעלי בתים.

* * *

לא ברור למה לא הצליח להשתקע בארה"ב, אך חוזר לברלין.

ג. הדפסת ח"ב

אחרי חזרתו לברלין והתפוכות הרפואיות שהוא עובר, הוא מוציא בשנת 1931 את בית יעקב ח"ב. ספר זה שלא כקודמו מודפס בצ'רנוביץ'.

ד. הכנסיה הגדולה

בפרוטוקול הכנסיה הגדולה של אגו"י בשנת תרצ"ז, מוזכר הרב יעקב היבשער מברלין כאחד הנוכחים (מקטוביץ עד ירושלים. משה שנפלד ויחזקאל גרינברג. תל אביב, נצח, תשי"ד עמ' 81). [31]

9. ההסכמות ותאריכיהן

בראשית ח"ב מביא רי"ה כמה וכמה הסכמות. רי"ה מתייחס בהקדמתו לח"ב להסכמות לספר וכך הוא כותב – "הן נתתי לפניכם הסכמות מרבנים גאונים ומפורסמים אשר נתנו מהודם על ספרי חלק ראשון בעודם בחיים, וכי לא הדפסתים במועדם מפני חמת המציק, המלחמה הנוראה. ומלבד ההסכמות והתעודות שיש לי עוד בבית גנזי – רבים הם ואי אפשר לפרטם – ביניהם מהרב הגאון ר' דוד האפמאן זצ"ל ריש מתיבתא ראבבינערסאמינאר בבערלין והרה"ג מרבה להטיב – כולו זהב טהור מר דר. מאיר הילדעסהיימער נרו יאיר"

נבחן את ההסכמות המופיעות בשני החלקים.

חלק א

1. דוד צבי הפפמאן – ללא תאריך
2. מאיר הילדעסהיימער – יום ג כ"ט אייר תרע"ב = 16/5/1912

חלק ב

1. בצלאל זאב שאפראן אב"ד באקוי – ט"ו בשבט תרע"ג = 23/1/1913
2. יהודה מנחם סגל לנדוי אב"ד באטשאן – ג' דברים תרע"ד = ה באב תרע"ד = 28/7/1914
3. בנימין אריה הכהן ווייס אב"ד טשערנאוויטץ – ג בשלח תרע"ב [32] = י"א שבט תרע"ב = 30/1/1912
4. פרופ אברהם ברלינר [33] (בגרמנית [34]) = 18/10/1912 = ז' מרחשון התרע"ג

תחילה לא ברור מדוע מונה את התעודות ש"יש לי עוד בבית גנזי", שהלא הסכמות רד"צ הפפמאן והרב ד"ר מאיר הילדעסהיימער מופיעים ומודפסים בח"א?!

טענתו השניה היא שלא הדפיס את שאר ההסכמות בח"א "מפני חמת המציק, המלחמה הנוראה". גם על כך תימה – שהלא המלחמה החלה באמצע 1914, אחרי צאת ספרו ח"א, וההסכמות כולן (למעט אחת) הן קודמות למלחמה למעלה משנה או שנתיים. ואולי היה לו לומר שנכתבו ההסכמות לאחר צאת הספר, אך גם זה לא נכון לפחות לגבי הסכמת רבה של צ'רנוביץ שמועדה קודם לצאת הספר (והיא קודמת בזמנה להסכמת הרב ד"ר מאיר הילדעסהיימער שנדפסה בח"א).

תמוהים המעשים וההסברים.

לסיכום ביניים של פרק הביוגרפיה של רי"ה – מצטייר שהרב היבשער היה דמות מורכבת מאוד. אני מניח יתכן שהיה רב וגם ידע ללמוד, מתואר כנואם מחונן (ידע לדבר!), אבל עבר תפוכות, היו לו צרות עם הילדים והאשה לימים כתב על עצמו שהוא כמין ערירי, היה רב או כמין רב בקהילה קטנה ברומניה, היה פקיד בית האוצר הציוני (הבנק הלאומי בראשיתו, בלונדון). עבר לברלין, כתב ספר קטן על הקדיש בגרמנית והוציאו בגרמניה, עת שבתו בברלין הוציא את ח"א של בית יעקב בפולין דוקא, ותמיהת ההסכמות (כפי שעמדנו בזה). הצטרף לאגו"י בברלין, עבר לארה"ב להתגורר שם אבל חזר אחרי שנה לברלין. הוכה בשבץ ונתרפא במסע מורכב משך למעלה משנתיים, הוציא את בית יעקב ח"ב בדפוס בצ'רנוביץ. מופיע כמשתתף בכנסית אגודת ישראל. ולבסוף הגיע לקאשוי עם עליית הנאצים לשלטון. מי היה באמת הרב יעקב היבשער?

שער התוכן

10. הסגנון, חסרות ויתרות

כשקוראים את שני הספרים רואים שהם כמעט זהים למעט כמה סוגי שינויים – כתיב וסגנון, קטעים או פסקאות חסרות ויתרות.

הסגנון והכתיב בבית יעקב בהיר יותר ומתקן שגיאות כתיב (או של רא"מ או של הסדר/הבוחר הזעזער).

הנה לדוגמא השוואה של שני קטעים בביאור מסכת שבת (סג ע"א) בנחלת אשר^[35] ובבית יעקב^[36].

אמר רבי אבא אר"ש בן לקיש ב' ת"ח

המקשיבים זה לזה בהלכה הקב"ה

שומע לקולם שנאמר וכו' ואם אין עושין כן

גורמין לשכינה שתסתלק מישראל (דף סג).

פירושו נ"כ אם אין מקשיבים זה לזה בהלכה להתייען כדת טה לעשות, ואינן נוחין ועלובין רק כל אחד מעמיד על דעתו דוקא, או מחלוקת ביניהן וכל העם לוטדין מהם, וטלומדין להיות בעלי מחלוקת, והם גורמין לשכינה להסתלק מישראל, שהשכינה פירושו שיהיה שכינת ביניהם

נחלת אשר

אמר ר"א ארשב"ל ב' ת"ח המקשיבים זה לזה בהלכה
הקב"ה שומע לקולם שנאמר וכו' ואם אין עושין כן
גורמין לשכינה שתסתלק מישראל:

פירושו חס חינוך ונקשצין זה לזה בהלכה
להתייען כדת ונה לעשות ואינן
נוחין ועלובין רק כל אחד ונענוד על דעתו
חזי תנוד נחלוקת ציניהן וכל העם לנודין
ונהם ונלונודין להיות בעלי נחלוקת והם
גורמין להשכינה שהיא השלום שהסתלק
נוישראל להשכינה פירושו שיהיה שכינת
ציניהם, ולא ילונר אדם לחצרו לר לי הנקוס:

בית יעקב

בשניהם הפסקה כמעט זהה למעט השינויים בבית יעקב – השמטת המילה "דוקא", הוספת "תמיד", שינוי קל "למדין" (לעומת "לומדין"), שינוי ש"להשכינה היא השלום" (לעומת "להשכינה להשלום"), שינוי קל ש"תהי" (במקום "שיהיה"), ותוספת קטנה שהוסיף מדיליה את המילים בסוף הפסקה – "ולא יאמר אדם לחברו צר לי המקום"

מיד אחרי פסקה זו באה בנחלת אשר פסקה המבארת את הגמרא "ר"ח ורבה בר רב הונא הוו קאזלי בארבא..."³⁷, גם בבית יעקב היא מופיעה כמעט זהה בלשונה עם עיבודים קלים

חז"ל אשר חפצים היו לעקור מישורש ולקעקע בוצתן של החבלים סיפרו לנו בסתר לשונם דבר אשר נכון ידעם. והיא מטרוניתא באשר לא חפצו לישב עמדה יחד אמרה לבעל הספינה לעכבם והוא שסע אליה כדי לבוא על שכרו ביותר, והחכמים האבה באשר הבינו את הדבר אמרו הם לבעל הספינה אולי הוסיפו לו שכרו והתיר את הספינה וחלבה. והיא כאשר טכנת היתה, ולא הבינה איך התירו את הספינה, וכי השוחר עיור עני בעל הספינה, אמרה דברים כאלה, דברי חבלים דברים חיוצאים מן ההקש השכלי אשר לא ירעו ולא ישחיתו בסדר הטבעי. כי מסדר הטבע פעל הכל בסדר נכון, ולא יבנו הסככים לשנות טאומה. וברוב חבלים ודברים הרבה את אלקים ירא ואת מצותיו שמור ותמים תהיה עם אלקיך.

נחלת אשר

חז"ל אשר חפצים היו תנוד לעקור נשורש ולקעקע ציתן של הצלי שול קיפרו לנו צקתה, דצרים אשר נכון ידעם. ההיה נערוכיתה כאשר לא חפצו להוסיפה יחד עונהם חונדה לצעל הספינה לעכבם וחלוי הצטיחה לו לצוא על שכרו צעצור זה, ולכן סנוע חלוי והחכמים חללו כאשר הצינו את הדצר חונרו

הס' לנצל הספינה והוקיפו על שכרו והתיר
את הספינה והלכה אל נחור חפלו, וכאשר
נוכזה הייתה ולא הציתה אשר הסווד עור
עניי צעל הספינה חנורה אליהם דצרי הצלים
כאלה דצרים היוללים ונן היקש השכלי דצרים
כאלה אשר לא ירעו ולא יסחיתו את קדר
הטבע כי נוקד הטבע קידרו ע"פ טבע קיים
ונכון, ואיך יוכלו אלה הנוכזים לטנות נאווה
לשרע או להיטיב? וצרו הצלים ודצרים הרצה
את חלקים ירא ואת נאווה קווד זה כל
האלם:

בית יעקב

אבל בין שתי הפסקאות הנ"ל מופיעה פסקה בבית יעקב שאינה בנחלת אשר. בפסקה זו אכן מביא הרב יעקב היבשער חוויות אישיות ובאור משלו –

דף ס"ו ע"ב: אמר אבין בר הונא אמר רב חמא בר גוריא סחופי כסא אטיבורא בשבתא שפיר דמי (עיין רש"י במקומו) כוס שיש בו הבל כגון שעירו ממנו
מים חמין וכופהו על הטיבור למי שחש במעים ואוחז הכוס את הבשר ומושך אליו את המעים ומושיבן במקומן עכ"ל רש"י ז"ל:

בעברי דרך קראקא בקרתי אה ידנ"ע הרב החכם השלם ערום ביראה מר מאשיל שמעלקעקס נ"י והעירני על דברי רש"י הנ"ל בחשבו כי כאן רמזו לנו
רבותינו ז"ל רפואה נצחה לחולי מעיים (דארמפערענגונג אדער בלינדדארס) בלי נתוח (אפעראנוויווען אייגריפף) והנה בשו"ב לביתי הנה דברתי את הרב
החכם ירא ושלם סאניטעסראט דר' פרייס נ"י מפה על דבר זה ארוכות וקצרות והנה הראה לי כי כבר הביא הרש"י הנ"ל בספרו הנעלה ביבליש –
תלמודישע מעדיצין משנת 1911 דף 371510 [37] ולא כמחשבותינו מחשבותיו רק כי הורו לנו על (הקרעפפקעפפע באקקעק) אשר יעשה בכל יום אמצעות
זכוכית וצדיק הוא בהשפטו כן ראיתי הלום אחרי רואי גם פירוש רבינו חננאל במקומו ועיין שם. דבר זה יראה לעין כל ונוכחת כי רבותינו ז"ל הגו בחכמה
הרפואה וכמעט לא נעלמה מהם כל דבר קטן בחכמה הרפואה הכל לפי הזמן כאשר הוכחתי לדעה בחיבורי זה במקומות אין מספר בעזה"י ימצאם הקורא
במקומם.

אל הד"ר פרייס עוד נשוב בהמשך.

וככה נלך אחר כך פסקה אחר פסקה הרי היא בבית יעקב כמו בנחלת אשר למעט יפויי לשון ושינויים קלים.

דוגמא נוספת – בנחלת אשר [38] – "...ולכן הרבה לנו תורה ומצות למען נוכל ללחום נגד כל כת שתעמוד נגדינו, ובכח התורה הנצחיית נוציא את כל
הרוחות הטמונות באוצר העולם"

בבית יעקב [39] – "ולכן הרבה לנו תורת ומצות למען נוכל ללחום מלחמת שמים נגד כל כת שתעמוד נגדינו, ובכח התורה הנצחיית נוציא את כל הרוחות
הטמונות באוצר העולם ונגרשה מעל פני האדמה" (ונראה לי שכאן בכלל משנה את המשמעות, שבמקור אולי ניתן להסביר נוציא את כל הרוחות היינו
בעזרת התורה נידע להשתמש בכל הרוחות בעולם – התייחסות פוזיטיבית, חסידית משהו. ואילו בבית יעקב סיים ונגרשנה – התייחסות נגטיבית)

בהמשך, מיד לאחר דרשה הנ"ל, באות בנחלת אשר דרשה על "ואמר ריב"ל כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה יצתה נשמתו של ישראל" אולם הבית יעקב
מדגל עליה וחוזר להביא את הדרשה הבאה כלשונה.

נמצאנו למדים כי בבית יעקב ישנם שינויי סגנון קלים, הוספת פסקאות קצרות (יש כמה וכמה ואכמ"ל).

במסכת גיטין (דף ל"א) – לכאורה נראה שהוסיף בית יעקב פסקה קצרה (ח"ב עמ' 27) – ד"ה ר"ה ור"ח הוי יתבי חליף ואזיל גניבא. אבל בעיון שני
נראה שהיא אכן מופיעה בנחלת אשר (עמ' 254) אבל משום מה היא מופיעה קצת יותר מאוחר לא עפ"י סדר הדפים (וכבר העיר המדפיס שם שזה שייך
לעיל). בא הבית יעקב וסידר הפסקה במקומה.

עיון בשני הלשונות (כתובות בגמ' עמ' קט) של פסקת התוקע עצמו לדבר הלכה יכול להאיר מי העתיק ממי. הלשון בנחלת אשר (עמ' 230) מסובכת
ולא מובנת בקריאה ראשונה. הלשון בבית יעקב (ח"ב עמ' 12) מבוארת וברורה הרבה יותר. מה יותר הגיוני? שנחלת אשר קרא את פסקת הבית יעקב
הברורה וקלקל אותה בהעתקתו או שמא הבית יעקב קרא את לשונו הבלתי ברורה של הנחלת אשר וסיקל ועיזק וניפה בהעתקתו?

**אם באים אנו לדון מי העתיק ממי, נראה פשוט שהסגנון המשופר העתיק מן המשובש ולא להיפך. לא היה למו"ל של נחלת אשר שום אינטרס
לשבש הלשון והכתיב.**

שינוי נוסף בחסרות ויתירות הוא אוסף הפסקאות של ביאור אגדות הירושלמי בבית אשר.

סיום מסכת סוכה זהה בשני הספרים, אבל בנחלת אשר יש כשמונה עמודים נוספים בביאור הירושלמי שאינם מופיעים כלל בבית יעקב. המו"ל של נחלת
אשר מגדיר חלק זה אצל עצמו כ"חלק שני" (והוא ביאור קצר במספר מאמרי חז"ל בירושלמי זרעים ומועד)

לא ברור מדוע קראו חלק שני ומה מקומו כאן? (ואם כך כשמתחיל ביאור יבמות, אחרי ביאור אגדות הירושלמי, לא כותב חלק שלישי? – תימה)

עכ"פ – נראה לי לשער שחלק זה לא היה בכתב היד המקורי אלא היה בידי המו"ל מכתב יד אחר של אביו (והכניסו המסדר לאחר סיום ביאור בבלי זרעים ומועד) ואולי בשל זה לא מופיע כלל בבית יעקב

11. בהקדמה – וגנר, ופריסניץ

בהקדמת יש אזכור של ריכרד ואגנר. ריכרד ואגנר חי בשנים 1813-1883. מי סביר יותר שיזכיר את ואגנר – רא"מ או רי"ה?

בהמשך ההקדמה כותב "מרפואת מים קרים אשר המציא פריסניץ בדורינו" (כך הוא בנחלת אשר, ובבית יעקב "מרפואת מים קרים אשר המציא הרופא פריסניץ בימינו"). מי זה הרופא הזה? ובכן – וינסנט פריסניץ[40] חי בשנים 1799-1851 ומייסד שיטת ההידרותרפיה – ריפוי בעזרת מים.

למי מתאים יותר לכתוב עליו בדורינו (או בימינו) – לנחלת אשר או לבית יעקב? רא"מ חי בדורו של פריסניץ, מה שאין כן רי"ה שפריסניץ לא היה בימיו. ואם ישנן הטוען שרי"ה קרוב אצל הדבר כיון שנתרפא במעיינות מרפא (עי' בהקדמת ח"ב באריכות), הרי זה היה ב-1929 ואילך ולא היה יכול להכתב ב-1913 בח"א.

12. בהקדמה – ד"ר פרייס

בסוף הקדמת ח"א בבית יעקב (שכמעט זהה לחלוטין לנחלת אשר) מוסיף רי"ה "ראה דברי החכם ירא ושלם הסאניטעטסראט דאקטאר פרייס בברלין בספרו ביבליש-תלמודישע מעדיצין". פסקה זו אינה מופיעה בנחלת אשר. והדברים ברורים – ד"ר פרייס מחבר הספר הנזכר חי בברלין בתקופתו של רי"ה וספרו יצא ב-1911 בברלין, וכבר ראינו לעיל שנפגש ושוחח עמו וציטט את שיחתם בבית יעקב.

13. כוכבי יצחק, עיתון השחר, ומשכילי התקופה

לקראת סוף ההקדמה מופיע (בשני הספרים) – "והחכם ר"י הלוי ז"ל (בכוכבי יצחק מחברת ט"ו צד 31)". כוכבי יצחק הוא כתב עת עברי, כתב עת של חוגי המשכילים, שהיה במה לספרות העברית, שיצא לאור בווינה בשנים 1845-1870[41]. הייתכן שהיבשער שכתב לאחר עשרות שנים היה לו המקור הנ"ל? או שמא יותר מתאים לאשר מרגליות אשר חי באותה עת והיה רב משכיל (מחובר ל"מקיצי נרדמים")?

במסכת ר"ה בדיבור המתחיל ביקש קהלת למצוא דברי חפץ... כתב "...אלה אשר חלקו בין ההלכות הקדומות והמאוחרות כמו שנודע מדברי החכם גייגער והר"מ האלדהיים ועיין ב"השחר" (שנה ב' חוברות ג) מאמר הודאת בעל דין (צד 113) מאת הרב החכם ווייס אשר הבדיל בין ההלכה הקדומה והמאוחרת מאמר אשר רק האחרונים חדשו ההלכה שאין מקום לעונש מיתה בלעדי עדים, וכבר הרשד"ל זלה"ה הכה על קדקדם..."

והנה מובא ציטוט מעיתון השחר שנה ב. עיתון השחר[42] היה ירחון עברי שהוציא לאור פרץ סמולנסקין בין השנים 1868-1885 (תרכ"ט-תרמ"ד) בווינה. כלומר הציטוט הוא של כתבה מ-1867 – הייתכן שהיבשער שכתב לאחר כארבעים שנה היה לו המקור הנ"ל? או שמא יותר מתאים לאשר מרגליות אשר חי באותה עת (נפ' 1887)?

רשד"ל המוזכר הרי הוא **שד"ל**[43] שחי בשנים 1800-1865 (והיה יחד עם נחמן קרוקמל (רנ"ק), שלמה יהודה לייב הכהן רפפורט (שי"ר) ויום טוב ליפמן צונץ, מייסדי תנועת חכמת ישראל). אנו רואים בכמה מקומות בספר ציטוטים של רנ"ק, שי"ר וכאן שד"ל. מי מבין המחברים מתאים יותר לצטט את הנ"ל? נראה בבירור שזהו רא"מ ולא רי"ה.

14. אחרית דבר

מסקנתי מכל האמור לעיל, ברמת וודאות גבוהה, כי הרי"ה העתיק ספרו של הנחלת אשר. וכפי שכתב בקיצור של ממש (שמואלייזער, בפורום הנזכר בראשית המאמר) – "כפי הנראה, הגנב הוא היבשער. הדברים, דומני, ברורים למעיין בשני הספרים".

שאלות חקר להמשך:

1. כיצד הגיע כתב היד לרי"ה (או שמא הגיע אליו הספר נחלת אשר מיד עם הדפסתו בארה"ב)?

2. מדוע פרסם את הספר בשני חלקים ובהפרש שנים רב כל כך (ומקום הדפסתם ח"א בקרקוב וח"ב בצ'רנוביץ)?

3. שאלה מתודולוגית – האם "יש דורשים אותו לגנאי"?

האם לאחר שנתבססה דעתנו כי רי"ה העתיק את ספרו של הרא"מ, האם נוכל לומר עכשיו "שבשאת כיון דעל על" היינו כיוון שעשה מעשה שיבוש וחוסר יושר הרי זה אינו נגדר להעתקת הספר בלבד, ואז נדון גם את הסכמותיו על מי זה, ומכאן יצא שאולי הסכמת הרב דצ'רנוביץ (הרב וויס) שנכתבה לפני צאת ח"א ונדפסה רק בח"ב, אינה אלא פיקציה ומעשה בדיה (והוא כתבה לח"ב שנדפס בצ'רנוביץ' למען פרסם שמו כחביבו של רבה הנערץ שהלך לעולמו לפני כעשרים שנה, ואין המת יכול להכחיש את החי)?
או שמא צריכים אנו לדון ולמצוא ראיות פוזיטביות (ישירות או נסיבתיות) לכל נידון ושיבוש בנפרד?

4. האם אפשר לאשש לפחות את רובה של מגילת היוחסין שמביא רי"ה (על ריבוי פרטיה ודקדוקיה)?

5. מהו השיר בהקדמת בית יעקב ח"ב "לאמת שתי בנות"? – נראה כמין רמז שנוגע ממש בעניינינו, האם יש כאן רמז פרודיני? ("לאמת שתי בנות יום אחד נולדו; תורה וחכמה להן שמות קראו; צמודות הנה ברחקות נחשט, לא יתפרדו; לב אחד ורוח אחת לשתיים! בל גאה גאו")

6. מהו מהותו של כל הקטע בהמשך הקדמת בית יעקב ח"ב, שמדבר בענין מחרפיו ומהו "תחילתו באונס וסופו ברצון – הוי אונס גמור – והוא רחום יכפר עוון!" מה הקודים הטמונים כאן והאם קשור לסיפור ההעתקה?

7. האם הסיפור שסיפר רי"ה [44] על פגישת האדמו"ר מטשורטקוב רבי דוד משה פרידמן ורבה של צ'רנוביץ' הרב בנימין אריה וייס, בטשורטקוב, אכן התרחש?

הערות ומקורות

[1] <http://forum.otzar.org/forums/viewtopic.php?t=6792>

[2] ראו בפירוט באתר GENI – <http://www.geni.com/people/Asher-Margolis/6000000005498924016>

[3] ראו באנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוניו, דוד תדהר בערך על בנו של אשר מרגליות הלא הוא חיים מרגליות-קלוורסקי –
<http://www.tidhar.tourolib.org/tidhar/view/2/801>

[4] המגיד שבט תרכ"ב 8/1/1862 <http://www.ivelt.com/forum/download/file.php?id=39754&sid=5027f4ff1d2efcbc513bc5e24a178e99&mode=view>

[5] ויקיפדיה
https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%97%D7%99%D7%99%D7%9D_%D7%95%D7%A1%D7%A8%D7%A6%D7%95%D7%92

[6] המליץ 8 טבת תרמ"ז (21/1/1887) –
http://jpress.nli.org.il/Olive/APA/NLI_heb/sharedpages/SharedView.Page.aspx?sk=CEBEF53&href=HMZ/1887/01/21&page=1

[7] גליון 140, 5 נוב 1886 ועוד כמה גליונות קודם
http://jpress.nli.org.il/olive/apa/nli_heb/sharedpages/SharedView.Page.aspx?sk=AA4C96E3&href=HMZ/1886/11/02&page=3

[8] לימים עלה לארץ להתגורר על יד אחיו חיים בירושלים ונקבר בהר הזיתים. בהמליץ אלול תרנ"ג 1893 ישנה "רשימת הנדבות שנאספו לטובת הפועלים באה"ק בעד הזכרת נשמתו של הנצי"ב זצ"ל" (שם בראש הרשימה הרב מוהליבר) וברשימה נזכר "יהודה לייב מרגליות קאלוואריסקי מטובאלק" שהוא עפ"י השערתי בסבירות גבוהה אותו אדם, בנו של רבי אשר (עפ"י השם, המקום, הגיל). ראה בהמליץ –
http://jpress.nli.org.il/olive/apa/nli_heb/SharedView.Article.aspx?href=HMZ%2F1893%2Fo8%2F27&id=Aro0302&sk=01BA989D

[9] כנראה מתכוון ל"אוצר התיישבות היהודים" (JCT Jewish Colonial Trust) שפעל בראשית המאה העשרים ע"י הקונגרס הציוני

[10] אברהם אליהו הרכבי (1835-1919) היה היסטוריון ומזרחן, ביבליוגרף וספרן יהודי רוסי. הוא פרסם מחקרים על תקופת הגאונים, קראות ועוד.

במסגרת עבודתו כמנהל המחלקה המזרחית-שמית בספרייה הקיסרית בפטרבורג פרסם ותיאר כתבי יד עבריים רבים

[11] ראה רשימת העיירות בספר קהילת סובלאק ובנותיה, [New York Public Library](#), עמ' 7

[12] ראובן בריינין 1862-1939, היה פובליציסט עברי, מבקר ספרות, ביוגרף עורך ומתרגם, מראשוני התנועה הציונית. ראה ערכו בויקיפדיה.

[13] 1866-1932 ראה בויקיפדיה – [מקס מרגוליס](#)

[14] http://jpress.nli.org.il/Olive/APA/NLI_heb/sharedpages/SharedView.Page.aspx?sk=82A7C75A&href=HMZ/1887/08/30&page=8

[15] יש עדות אחת שנולד ביאסי, רומניה. עדות איש מפי איש בספר שיחתן של עבדי אבות, הרב אלחנן היילפרין, ח"ב, יו"ל ע"י נכדו נפתלי צבי היילפרין ירושלים, עמ' ק"ב. תודה לידידי הרב אבישי אלבוים, מנהל ספריית הרמב"ם שהראני המקור הזה ועל שהיה לי לעזר ואחיסמך בחקירה זו כולה.

[16] כפי שמזכיר הרב בנימן ארי' הכהן ווייס אב"ד טשערנאוויטץ בהסכמתו המופיעה בבית יעקב ח"ב

[17] <http://www.worldcat.org/title/kol-jakob-kol-yaakov-> קול יא'אקוב : Casualreden und Festpredigten – ראו casualreden-und-festpredigten.oclc/80394141&referer=brief_results

[18] Das Kaddisch-Gebet <http://sammlungen.ub.uni-frankfurt.de/freimann/urn/urn:nbn:de:hebis:30:1-171693> ראו – הספר בתרגומו לאנגלית הודפס בברלין בשנת 1929 (להלן נזכיר ששם מארה"ב סמוך למועד זה) תמונת השער ראו –

<http://www.the-saleroom.com/en-gb/auction-catalogues/mullocks-specialist-auctioneers-and-valuers/catalogue-id-2856461/lot-14603672>

[19] ראו ב"שיחתן של עבדי אבות", שם (לעיל הערה 15).

[20] מחזיקי הדת היה עיתון שנוסד על ידי הרב שמעון סופר בלמברג-לבוב בשנת 1879, והופיע מאז בגלגוליו השונים עד ימי תחילת מלחמת העולם הראשונה (1914).

[21] "מחזיקי הדת" גליון 44, י"ז באלול תרס"ו 7/9/1906, עמ' 5.
http://jpress.nli.org.il/Olive/APA/NLI_heb/sharedpages/SharedView.Page.aspx?sk=AE03229E&href=MAD/1906/09/07&page=5

[22] על פתיחת בית הספר ראה בתוך <http://blacksea.gr/en/cities/constantza/3-2-1-2> – בית הספר היסודי לבנים נפתח ב 1902. ב-1904 היו בו שני מורים ו 39 תלמידים

[23] נוכח מצב זה, ביוזמתו של הרצל, הוקמה ב- 27.2.1902 בלונדון, חברה בת של ה"אוצר" בשם "חברת אנגליא פלשתינה", שנועדה לפעול כבנק בארץ ישראל. כמנהלה התמנה זלמן דוד ליבונטין (ז"ל), איש "חובבי ציון" ואחד ממייסדי ראשון לציון. הכינוי השגור לבנק ביישוב היה אפ"ק – ראשי תיבות לשמו הרשמי באנגלית Anglo-Palestine Company. אח"כ הפך לבנק לאומי לישראל.

[24] שם עמ' 2 – http://jpress.nli.org.il/olive/apa/nli_heb/?href=HZF%2F1900%2Fo8%2F13&page=3#panel=document

[25] http://jpress.nli.org.il/olive/apa/nli_heb/SharedView.Article.aspx?href=TJM%2F1921%2Fo6%2F20&id=Aro0600&sk=0C8734B3

[26] <http://cdnc.ucr.edu/cgi-bin/cdnc?a=d&d=LAH19210613.2.402> – Los Angeles Herald, Number 192, 13 June 1921

[27] http://jpress.nli.org.il/olive/apa/nli_heb/SharedView.Article.aspx?href=TJM%2F1921%2Fo6%2F17&id=Aro0701&sk=F25C5AE1

[28] <http://www.hebrewbooks.org/pdfpager.aspx?req=13154&st=&pgnum=4>

